

استثنائات اصل صلاحیت سرزمینی در رسیدگی به جرائم اتباع بیگانه با عنایت به قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲

منوچهر توسلی نائینی^۱

چکیده

زمینه و هدف: حضور اتباع بیگانه در ایران تحت عناوینی مانند مسافر، دیپلمات، پناهنده، مهاجر، آواره و ارتکاب جرائم توسط بعضی از آنان در قلمرو ایران که در سال‌های اخیر نمود بیشتری یافته، این سؤال را مطرح می‌سازد که چگونه اصل صلاحیت سرزمینی که در ماده ۳ قانون مجازات اسلامی تصریح شده را در مورد این افراد اعمال نمود و آیا می‌توان استثنائاتی را بر آن وارد نمود؟ بر اساس ماده اخیر «قوانین جزایی درباره کلیه کسانی که در قلمرو حاکمیت زمینی، دریایی و هوایی جمهوری اسلامی ایران مرتکب جرم می‌شوند اعمال می‌شود...» طبق این ماده قانونی صلاحیت دادگاه‌های جزائی محدود به حدود یک کشور بوده و دادگاه‌ها به تمام جرائمی که در یک کشور وقوع یابد، صلاحیت رسیدگی دارند؛ اعم از اینکه ارتکاب جرم توسط یکی از اتباع آن کشور و یا از اتباع کشورهای دیگر واقع شده باشد.

روش: مطالعات در این پژوهش به صورت کتابخانه‌ای و بر اساس روش توصیفی-تحلیلی به طبع قلم تقریر یافته است.

یافته‌ها و نتایج: اجرای اصل مقرر در قانون مجازات اسلامی در عمل با استثنائاتی روبه‌رو است. ازجمله این استثناءها می‌توان به مصون‌بودن دیپلمات‌های خارجی از قوانین کیفری ایران، ارتکاب جرائم بین‌المللی توسط خارجیان در ایران و دارا بودن شرایط استرداد مجرمین در مورد مجرمی که در ایران در حال محاکمه است و... اشاره نمود. تحقیق اخیر چگونگی برخورد نظام کیفری کشور ایران با ارتکاب جرم فرد تبعه خارجه را بررسی و مشخص می‌نماید، نظام کیفری ایران هماهنگ با تحولات جامعه جهانی در زمینه برخورد با جرائم بیگانگان در قلمرو خود عمل می‌کند.

کلید واژه‌ها: اتباع بیگانه، جرم، صلاحیت سرزمینی، ایران، استرداد مجرمین.

* استناددهی (APA): توسلی نائینی، منوچهر. (۱۴۰۰). استثنائات اصل صلاحیت سرزمینی در رسیدگی به جرائم اتباع بیگانه با عنایت به قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲. تحقیقات حقوقی بین‌المللی، ۱۴(۵۴)، ۲۳-۴۱.
http://alr.iauctb.ac.ir/article_686935.html

مقدمه

یکی از مباحث تعارض قوانین در حقوق بین الملل خصوصی موضوع قلمرو قانون در مکان است. این اصطلاح در مورد قوانینی به کار می رود که از یک طرف دامنه آنها محدود به قلمرو یک کشور است و از طرف دیگر نسبت به عموم کسانی که در قلمرو یک کشور سکونت یا اقامت دارند، اعمال می گردد. قوانین کیفری از جمله این قوانین هستند که به آنها قوانین درون مرزی یا قوانین سرزمینی نیز گفته می شود (سلجوقی، ۱۳۸۵: ۷۲)؛ بنابراین در حقوق کیفری قاضی چون هدف قوانین کیفری را حفظ نظم در کشور می داند، نمی تواند نسبت به بیگانگان اغماض نموده و رسیدگی اش با اجرای حقوق کشور متبوع بیگانه سازگار باشد؛ بنابراین تقارن صلاحیت قضایی و قانون گذاری در حقوق کیفری اجباری و در حقوق بین الملل خصوصی احتمالی است. طبق یک اصل پذیرفته شده در سطح بین المللی، دولت ها در ارتباط با جرائمی که در قلمرو آنها اتفاق می افتد حق اعمال صلاحیت کیفری دارند؛ بنابراین صلاحیت دادگاه های جزائی محدود به حدود یک کشور بوده و دادگاه ها به تمام جرائمی که در یک کشور وقوع یابد، صلاحیت دارند؛ اعم از اینکه ارتکاب جرم به توسط یکی از اتباع آن کشور و یا از اتباع کشورهای دیگر واقع شده باشد. دولت ایران نیز این اصل را در موارد متعددی مورد تأکید قرار داده است. اتباع بیگانه تحت عناوین متعددی مانند مأمور سیاسی و کنسولی، دارنده گذرنامه خارجی، پناهنده، مهاجر، آواره و حتی آپاترید در قلمرو جمهوری اسلامی ایران حضور دارند. حضور بی شمار اتباع خارجی در ایران در بعضی موارد به افزایش آمار ارتکاب جرائم در کشور ما افزوده است. همچنین ازدواج زنان ایرانی با اتباع خارجی دارای اقامت غیرمجاز باعث بروز پدیده ای به نام «کودکان بی هویت» شده که به دلیل کاستی های قانونی این کودکان تا سن ۱۸ سال نمی توانند شناسنامه ایرانی اخذ نموده و در نتیجه ارتکاب جرائم توسط آنان و پیگیری آن با مشکلاتی همراه است. در بین اتباع خارجی دارای اقامت مجاز و قانونی نیز و حتی در بین دیپلمات های در بعضی موارد شاهد ارتکاب جرائمی مانند خروج میراث تاریخی و فرهنگی، قتل غیر عمد ناشی از تصادف رانندگی، ورود غیرقانونی به کشور و جاسوسی برای کشورهای بیگانه و جرائم دیگر می باشیم که سؤالات متعددی در مورد رسیدگی به جرم این افراد و شرایط مستثنی بودن از صلاحیت قضایی ایران را مطرح می سازد. برای پاسخ به این سؤالات ابتدا با تفکیک اولیه در مورد اتباع خارجی مرتکب جرم ورود غیرمجاز به قلمرو ایران و تفکیک اتباع خارجی که هم زمان با دعوی کیفری دعوی حقوقی نیز علیه آنان اقامه شده است به استثنائات اصل صلاحیت سرزمینی در رسیدگی به جرائم اتباع بیگانه در ایران با عنایت به قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ خواهیم پرداخت.

الف) تفکیک اولیه در مورد اتباع خارجی مرتکب جرم ورود غیرمجاز به قلمرو ایران

اتباع خارجی در ایران طیف بسیار وسیعی از خارجیان را در برمی گیرد که قبلاً به آن اشاره شد. از آنجایی که اتباع خارجی که به صورت مجاز وارد کشور ایران شده اند فقط در صورت ارتکاب جرم در ایران مورد تعقیب و مجازات قرار می گیرند وضعیت آنان را باید از اتباع خارجی که به صورت غیرمجاز وارد کشور ایران شده اند، جدا نمود؛ زیرا افراد اخیرالذکر به دلیل ورود غیرمجاز نیز مستوجب مجازات می باشند. در اینجا اصل تساوی افراد در مقابل قانون کارایی ندارد؛ زیرا اقامت در ایران به عنوان یک حق برای ایرانیان شناخته می شود، در حالی که همین اقامت برخلاف قوانین مربوط به ورود و اقامت اتباع خارجی ایران در مورد خارجیان به عنوان یک جرم شناخته می شود. باید اشاره کنیم که یکی از چالش های بزرگ دولت ایران وجود مهاجران غیرقانونی است که در افزایش آمار بیکاری اتباع داخلی، انتقال بیماری های مسری، ازدواج های غیرقانونی با اتباع ایرانی و افزایش آمار جنایات نقش مهمی دارند. این مهاجران به علت اینکه برخی از آنها هیچ گونه مشخصات هویتی ندارند، بسیار خطرناک بوده و حتی بعد از ارتکاب جنایت نیز می توانند بدون برجا گذاشتن ردی به آن سوی مرز بگریزند. در حال حاضر، افزایش بی رویه اتباع بیگانه که به صورت غیرمجاز وارد قلمرو ایران گردیده اند در عرصه های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و امنیتی کشور لطمه های زیادی بر نظام ما وارد می سازد که باید برای آن چاره های اساسی اندیشیده شود.

ماده ۱ قانون راجع به ورود و اقامت اتباع خارجه در ایران مصوب ۱۹ اردیبهشت ۱۳۱۰ مقرر می دارد هر یک از اتباع خارجه برای ورود، اقامت و خروج از ایران باید اجازه مأمورین مربوطه ایران را تحصیل نمایند. به عبارت ساده تر هر بیگانه ای برای ورود به ایران باید دارای گذرنامه و روادید (ویزا) باشد، مگر در مورد اتباع دولت هایی که بر اساس تصمیم دولت ایران برای سفر به ایران نیاز به روادید ندارند. (شریعت باقری، ۱۳۹۷: ۱۰۰) در ماده ۲ همین قانون آمده است که اجازه ورود به ایران و عبور از آن به وسیله ویزای مأمورین ایران در خارجه در روی تذکره و یا اوراق و شهادت نامه های هویت صادره از طرف دولت متبوعه هر کس تحصیل می شود. مأمورین ایران در خارجه در موارد ذیل باید از دادن ویزا خودداری نمایند:

۱) در صورتی که صحت اسناد ارائه شده را تردید نمایند؛

۲) اشخاصی که مطابق قوانین ایران تبعه ایران محسوب شده و بخواهند با اوراق تابعیت غیر ایرانی به ایران مسافرت کنند؛

۳) اگر حضور خارجی در ایران بر ضد امنیت مملکت و یا نظم عمومی و یا به جهات دیگری منافی مصالح مملکتی باشد؛

۴) اگر خارجی در ایران سابقه محکومیت به جنحه و یا جنایت داشته یا در مملکت خارجه محکوم به جنحه و یا جنایت شده باشد؛

۵) اگر خارجی قبلاً از ایران اخراج شده باشد؛

۶) اگر حضور خارجی در ایران به ملاحظه حفظالصحه عمومی و یا عملیات منافی عفت صلاح نباشد،

۷) اگر خارجی نتواند اثبات نماید که وسایل تحصیل معاش خود را در ایران به وسیله سرمایه یا مشاغل مفیده خود دارا می باشد.

بر اساس ماده ۱۸۰ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی فرهنگی حضور پناهندگان، آوارگان، مهاجران و دارندگان گذرنامه در کشور به عنوان حضور مجاز شناخته می شود. در ماده اخیر:

الف) پناهنده: به شخصی اطلاق می گردد که به علت ترس موجه از اینکه به دلایل مربوط به نژاد یا مذهب، ملیت یا عضویت در بعضی گروه های اجتماعی یا داشتن عقاید سیاسی تحت شکنجه قرار گیرد و در خارج از کشور محل سکونت خود به سر می برد و نمی تواند و یا به علت ترس مذکور نمی خواهد خود را تحت حمایت آن کشور قرار دهد.

ب) آواره: فردی است که به دلیل وقوع جنگ داخلی یا بین المللی، بدون تشریفات قانونی، کشور متبوع خود را ترک و یا وادار به ترک آن گردد؛ اما نمی تواند برابر کنوانسیون ۱۹۵۱ و پروتکل ۱۹۶۷ ژنو و ملحقات آن بیم موجه از اذیت و آزار را به اثبات برساند.

ج) مهاجر: فردی است که متقاضی اقامت در جمهوری اسلامی ایران باشد و درخواست وی مورد قبول جمهوری اسلامی ایران قرار گرفته باشد.

د) دارنده گذرنامه: فردی است که در چارچوب قوانین و مقررات داخلی و بین المللی و با اجازه مخصوص وارد کشور می شود.

با توجه به این ماده مشخص می شود که آپاتریدها یا بی وطنان را باید جزو خارجیانی دانست که حضور آنان در ایران غیرمجاز تلقی می شود. در مورد اتباع خارجی که حضور آنان با مجوز دولت می باشد در صورت ارتکاب جرائم در قلمرو ایران همانند شهروندان ایرانی محاکمه و مجازات خواهند شد.

با توجه به موارد فوق الذکر چنانچه عبور و اقامت اتباع بیگانه در کشور با قانون راجع به ورود و اقامت اتباع خارجه در ایران مصوب ۱۹ اردیبهشت ۱۳۱۰ با آخرین اصلاحات مصوب ۱۳۹۹/۱۲/۲۵ مغایرت داشته باشد عبور و اقامت غیرمجاز تلقی می شود. بعلاوه در مواردی که مدت اقامت اتباع خارجه در ایران اعم از اقامت موقت و اقامت دائم پایان یافته باشد و این مدت تجدید یا تمدید نشده باشد، اقامت بعدی غیرمجاز شناخته می شود. باید توجه داشت که حضور

بدون مجوز و مخفیانه خارجیان در ایران به جهات مختلف با امنیت و انتظام عمومی کشور، منافات دارد و به همین دلیل قانون‌گذار برای ورود غیرمجاز مجازات‌هایی را در نظر گرفته است.^۱ در مورد این افراد در ابتدا قاضی باید به جرم ورود غیرمجاز رسیدگی نموده و سپس به موارد دیگر بپردازد.

بر اساس ماده ۱۵ قانون اصلاحی ۱۴ مهر ۱۳۶۷ مجلس شورای اسلامی بر قانون راجع به ورود و اقامت اتباع خارجه در ایران مصوب ۱۳۱۰/۲/۱۹ بند (۱) هر کس گذرنامه یا جواز اقامت یا جواز عبور جعل کند و یا با علم به معجول بودن از آنها استفاده کند و یا این قبیل اوراق مجهوله را برای دیگری تحصیل نماید؛ (۲) هر کس عامداً در نزد مأمورین ذی‌دخل برای تحصیل تذکره و یا جواز اقامت و یا جواز عبور شهادت کذب داده و یا اظهارات خلاف واقع نماید و یا موضوعاتی را که در تشخیص تابعیت مؤثر است، کتمان نماید و یا گذرنامه و یا جواز اقامت و یا جواز عبور و یا ورقه هویتی که به وسایل مزبور تحصیل شده است عامداً از آنها استفاده کند؛ (۳) هر کس عامداً بدون داشتن اسناد و جواز لازم از مرز ایران عبور کند و همچنین هر کس که از راه‌های غیرمجاز و یا مرزهای ممنوعه عبور نماید؛ (۴) هر کس برای اثبات هویت و یا تابعیت خود از اسناد یا اوراق و یا ورقه هویت متعلق به دیگری استفاده کند و هر کس برای اثبات تابعیت و یا هویت یک نفر خارجی اسناد و اوراق و یا ورقه هویت به خود یا غیر را به دیگری بدهد؛ (۵) هر کس که برای فرار از اجرای تصمیم اخراج که درباره او اتخاذ شده است، مخفی شود و یا پس از اخراج شدن از ایران مجدداً بدون اجازه به خاک ایران مراجعت کند؛ (۶) هر کس در یکی از اعمال مذکوره فوق شرکت یا معاونت کرده باشد و (۷) هر کس برای استفاده از حقوقی که به موجب این قانون و یا آئین‌نامه‌های مربوطه به آن می‌توان تحصیل نمود، در خارج از کشور مرتکب یکی از اعمال مذکوره در بندهای ۱-۲-۴ این ماده بشود پس از آمدن به ایران در صورتی که در خارج از کشور به موجب حکم قطعی محکوم و مجازات نشده باشد، تعقیب و مجازات خواهد شد. طبق ماده ۱۵- مجازات افراد فوق‌الذکر می‌تواند حبس تعزیری از ۱ تا ۳ سال و یا جزای نقدی از پانصد هزار ریال تا سه میلیون ریال باشد، مگر اینکه جرم آنها مشمول قوانینی گردد که مجازات سخت‌تری معین کرده باشد. جریمه مزبور در مصوبه مورخ ۱۳۹۹/۱۲/۲۵ هیات وزیران به ۱۰۰۰/۰۰۰/۰۰۰ تا ۲۵۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال تعدیل شده است.

تبصره (۱) شروع به ارتکاب جرم‌های مذکوره در این ماده در حکم ارتکاب خواهد بود.
تبصره (۲) خارجیانی که به تبع اغنام و احشامشان وارد خاک ایران شوند، علاوه بر ضبط احشام به نفع دولت ایران به پنج ماه تا یک سال حبس یا ۳۰/۰۰۰ تا ۸۰/۰۰۰ ریال جزای نقدی محکوم خواهند شد و در صورتی که بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت همسایه عهدنامه‌ای منعقد

۱. به ماده ۱۵ قانون ورود و خروج اتباع خارجه ۱۳۱۰ رجوع نمایید.

شده باشد، براساس آن عمل خواهد شد. جریمه مزبور در مصوبه مورخ ۱۳۹۹/۱۲/۲۵ هیات وزیران به ۷/۰۰۰/۰۰۰ تا ۲۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال تعدیل شده است.

طبق ماده ۱۶- هر خارجی که مقررات این قانون و آئین‌نامه‌های مربوط به آن را رعایت نکند به جزای نقدی از دوپست و یک ریال تا ده هزار ریال محکوم خواهد شد. مگر اینکه عمل او به موجب این قانون یا قوانین دیگر مجازات شدیدتری داشته باشد، همین مجازات درباره مسئولین اماکن عمومی و خصوصی و صاحبان یا متصرفان اماکن شخصی که به تکلیف مقرر در ماده ۸ عمل نکنند مجری خواهد بود. با توجه به مقتضیات زمان و ناچیز بودن جریمه نقدی در ماده ۱۶، جزای نقدی مندرج در این ماده به موجب مصوبه مورخ ۱۳۹۹/۱۲/۲۵ هیات وزیران به هفت صد هزار ریال (۷۰۰/۰۰۰) تا سی و پنج میلیون ریال (۳۵/۰۰۰/۰۰۰) تعدیل شده است.

طبق ماده ۱ قانون مجازات عبور دهندگان اشخاص غیرمجاز از مرزهای کشور مصوب ۱۳۶۷ هر کس دیگری را به صورت غیرمجاز از مرز عبور دهد و یا موجبات عبور غیرمجاز دیگران را تسهیل یا فراهم نماید، مجرم و ضمانت اجرای کیفری شدیدی برای وی پیش‌بینی شده است. در مورد این بیگانگان بهترین راه حل اخراج از کشور است. لیکن قبل از اخراج، فرمانداری و نیروی انتظامی محل دستگیری باید این افراد را به دادرسی عمومی و انقلاب آن حوزه معرفی قرار گیرد تا به اتهام آنان دایر بر ورود و اقامت غیرمجاز در خاک جمهوری اسلامی ایران رسیدگی به عمل آید.

ب) تفکیک اتباع خارجی که هم‌زمان با دعوی کیفری دعاوی حقوقی نیز علیه آنان اقامه شده است

اجرای حقوق اتباع بیگانه در قلمرو یک کشور به ویژه در زمینه حقوق کیفری برای حقوق آن کشور قابل تحمل نیست. لیکن در مواردی مانند قضایای کیفری مربوط به حقوق خانوادگی باید حقوق بیگانه در مورد آن قضیه اعمال گردد (سلجوقی، ۱۳۸۵: ۷۵)؛ بنابراین، ممکن است جرم ارتكابی بیگانگان ارتباط تنگاتنگی با قوانین و مقررات مدنی داشته باشد که در این صورت با محدودیت صلاحیت تقنینی دولت صلاحیت قضائی محاکم جزائی نیز تا حدی تأثیر می‌پذیرد. در چنین مواردی که وجود مسئولیت کیفری منوط به احراز امور مدنی و شخص مرتکب تبعه خارجی باشد، باید قوانین دولت متبوع وی مد نظر قرار گیرد؛ زیرا بر اساس مقررات و قوانین مدنی در خصوص موضوع، باید تصمیم به وجود یا عدم مسئولیت کیفری شخص مورد نظر گرفت.

بعضی نویسندگان به این مسئله توجه نموده و اعلام می‌دارند که اگر مقدمه اعلام مجازات بستگی به رسیدگی حقوقی داشته باشد، مانند مسائل مربوط به روابط زناشویی، در این مورد اعمال قانون متبوع اصحاب دعوی ضروری است. برای مثال، در کشور فرانسه تعدد زوجات جرم است

حال اگر تبعه کشور فرانسه به اتهام تعدد زوجات مورد تعقیب واقع شود، دادگاه جزائی باید در خصوص صحت اتهام، یعنی مشروعیت یا قانونی بودن ازدواج دوم که نقش اساسی در تحقق جرم دارد، به تحقیق پردازد و در این خصوص، بر اساس اصول حقوق بین‌الملل خصوصی که در اکثر کشورهای رومی-ژرمنی شبیه به هم است، در مورد احوال شخصیه باید به قانون متبوع متهم مراجعه نماید (دوندیو، ۱۳۶۸: ۶۷).

در مورد صلاحیت محاکم ایران در مورد رسیدگی به دعاوی اتباع خارجی در مورد مسائل جزائی و حقوقی نیز باید قائل به تفکیک شد؛ زیرا در دعاوی جزائی بیگانگان و ایرانیان در وضعیت یکسانی قرار دارند و بدون استثناء تابع قوانین و محاکم ایران می‌باشند (نصیری، ۱۳۷۸: ۱۱۳)، در حالی که در دعاوی حقوقی به‌ویژه در مورد احوال شخصیه طبق ماده ۷ قانون مدنی اتباع خارجی تابع قانون کشور متبوع خود می‌باشند. افزون بر این، طبق قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی مصوب فروردین ۱۳۷۹ در دعاوی حقوقی در صورتی که خواهان خارجی باشد و خوانده ایرانی در محاکم ایران از اتباع دولت‌های خارجی تأمین اخذ می‌شود. در حالی که در دعاوی کیفری تودیع وجه‌الضمان توسط خواهان خارجی لازم نیست. مثال‌های دیگری از ارتباط حقوق کیفری و حقوق بین‌الملل خصوصی را می‌توان در موارد ازدواج با محارم توسط تبعه خارجی که در کشور وی چنین ازدواجی مجاز است یا جرم صدور چک بلامحل در خارجه که محل صدور در خارج از کشور باشد را ذکر نمود...

طبق ماده ۱۴۴ قانون فوق‌الذکر «اتباع دولت‌های خارج، چه خواهان اصلی باشند و یا به‌عنوان شخص ثالث وارد دعوا گردند. بنا به درخواست طرف دعوا، برای تأدیه خسارتی که ممکن است بابت هزینه دادرسی و حق‌الوکاله به آن محکوم گردند باید تأمین مناسب بسپارند. درخواست اخذ تأمین فقط از خوانده تبعه ایران و تا پایان جلسه اول دادرسی پذیرفته می‌شود».

طبق ماده ۱۴۵ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی ۱۳۷۹ در موارد زیر اتباع بیگانه، اگر خواهان باشند از دادن تأمین معاف می‌باشند:

- ۱) در کشور متبوع وی، اتباع ایرانی از دادن چنین تأمینی معاف باشند؛
- ۲) دعاوی راجع به برات، سفته و چک؛
- ۳) دعاوی متقابل؛

۴) دعاوی که مستند به سند رسمی می‌باشد؛

۵) دعاوی که بر اثر آگهی رسمی اقامه می‌شود از قبیل اعتراض به ثبت و دعاوی علیه متوقف. مواد ۱۴۶ تا ۱۴۸ به شرایط و حالت‌های اخذ تأمین اشاره دارد. ماده ۱۴۶ مقرر می‌دارد «هرگاه دراثای دادرسی، تابعیت خارجی خواهان یا تجدیدنظرخواه کشف شود و یا تابعیت ایران از او

سلب و یا سبب معافیت از تأمین از او زایل گردد، خوانده یا تجدید نظر خوانده ایرانی می‌تواند درخواست تأمین نماید».

ماده ۱۴۷ به وظیفه دادگاه در قبال اخذ تأمین اشاره دارد طبق این ماده «دادگاه مکلف است نسبت به درخواست تأمین، رسیدگی و مقدار و مهلت سپردن آن را تعیین نماید و تا وقتی تأمین داده نشده است، دادرسی متوقف خواهد ماند. در صورتی که مدت مقرر برای دادن تأمین منقضی گردد و خواهان تأمین نداده باشد در مرحله نخستین به تقاضای خوانده و در مرحله تجدیدنظر به درخواست تجدیدنظر خوانده، قرار رد دادخواست صادر می‌گردد».

اگر بحث رسیدگی به جرائم ارتكابی بیگانگان در ایران صرف نظر از موارد فوق‌الذکر مطرح باشد، قاضی رسیدگی کننده به پرونده ممکن است با استثنائات زیر روبه‌رو شده و امکان اجرای اصل سرزمینی بودن قوانین جزائی را نداشته باشد.

ج) استثنائات اصل صلاحیت سرزمینی در رسیدگی به جرائم بیگانگان در حقوق ایران

بر اساس ماده ۳ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، اصل صلاحیت سرزمینی، در ایران این گونه بنا شده است: «قوانین جزایی درباره کلیه اشخاصی که در قلمرو حاکمیت زمینی، دریایی و هوایی جمهوری اسلامی ایران مرتکب جرم می‌شوند اعمال می‌شود...». بر طبق این ماده، محاکم ایران اعم از اینکه ارتکاب جرم به توسط یکی از اتباع آن کشور و یا از اتباع کشورهای دیگر واقع شده باشد، صلاحیت رسیدگی دارند. این قانون در مباحث تعارض قوانین در حقوق بین‌الملل خصوصی با عنوان قانون محل وقوع جرم^۱ شناخته می‌شود. به نظر بعضی حقوقدانان آمریکایی و آلمانی تعارض قوانین جزایی نیز در قلمرو تعارض قوانین در حقوق بین‌الملل خصوصی قرار می‌گیرد. لیکن به نظر اکثر حقوقدانان در حقوق کیفری در چنین مواردی بیشتر بحث قلمرو قانون در مکان مطرح می‌باشد و با مباحث تعارض قوانین بین قانون کشور متبوع مجرم و قانون محل وقوع جرم تفاوت دارد. (الماسی، ۱۳۸۸: ۴۵-۴۲) قانون مجازات اسلامی فوق‌الذکر در ماده ۸ با پذیرش صلاحیت مبتنی بر تابعیت ایرانی بزه‌دیده در جرائم مستوجب مجازات‌های حدود، قصاص و دیات، دادگاه‌های ایران را بدون هیچ قید و شرطی صالح به رسیدگی به این نوع جرائم ارتكابی در خارج از کشور توسط اتباع خارجی علیه اتباع ایرانی می‌داند (شاکری و خان احمدی، ۱۳۹۵: ۷۰). قوانین ایران به ویژه قانون مجازات اسلامی با تأکید بر اصل سرزمینی بودن قوانین کیفری هیچ تفاوتی بین اتباع کشور و بیگانگان قائل نشده است. لیکن این اصل در بعضی موارد با استثناءهایی در مورد اتباع خارجی حاضر در ایران روبه‌رو می‌شود که به آنها اشاره خواهیم کرد.

1. Lex loci delicti

۱. اتباع خارجی دارنده مصونیت دیپلماتیک

بر اساس اصل مصونیت دیپلماتیک در قالب کنوانسیون ۱۹۶۱ روابط و مصونیت‌های سیاسی، دیپلمات‌ها و مأمورین سیاسی دولت‌ها با توجه به اصل عمل متقابل از مصونیت از تعقیب جزائی در کشور پذیرنده برخوردار می‌باشند (ارفع‌نیا، ۱۳۶۹: ۱۳۶). این کنوانسیون در مهر ۱۳۴۳ به تصویب دولت ایران رسید و از ۱۴ اسفند ۱۳۴۳ در ایران لازم‌الاجراء گردید. طبق ماده ۳۱ این کنوانسیون مأمور سیاسی در کشور پذیرنده از مصونیت جزائی برخوردارند. بر اساس ماده ۴۳ کنوانسیون روابط کنسولی ۱۹۶۳ که ایران در سال ۱۳۵۳ به آن ملحق شده (همان) مأموران کنسولی در رابطه با اعمالی که در اجرای وظایف کنسولی خود انجام می‌دهند از همین مصونیت‌ها برخوردارند. در قانون راجع به ورود و اقامت اتباع خارجه در ایران مصوب ۱۳۱۰/۲/۱۹ آمده است که: اشخاص ذیل از مقررات این قانون مستثنی خواهند بود^۱:

۱) کسانی که دارای مصونیت سیاسی هستند؛ ۲) مأمورین کنسولی دول خارجه و افراد عائله آنها که با هم در یک خانه زندگی می‌کنند و اعضای رسمی آنها، ولی اگر اتباع ایران از طبقات مذکوره مقیمین در یکی از ممالک خارجه از مزایای مزبور کلاً یا بعضاً بهره‌مند نباشند، نسبت به اتباع مملکت مزبور از طبقات فوق معامله متقابل خواهد شد. از طرف مأمورین ایران به مشمولین فقرات ۱ و ۲ این ماده برای ورود به ایران و همچنین برای عبور و خروج از ایران ویزای سیاسی داده می‌شود به شرط معامله متقابل؛ ۳) اعضای هیات‌های اعزامیه دول خارجه که با موافقت دولت ایران وارد ایران می‌شوند و کسان دیگری که دارای ویزای مأمور باشند.

تبصره- مقررات مربوطه به اجرای این ماده از طرف وزارت امور خارجه با موافقت وزارت کشور ضمن نظامنامه مخصوص تعیین می‌شود. ماده ۱۹- در مورد کارکنان وسایط نقلیه هوائی، قطارهای ترانزیتی و کشتی‌ها و مسافرینی که قصد ورود و اقامت در ایران را نداشته و اسناد لازم را که به موجب این قانون باید دارا باشند، ندارند و در موقع توقف موقت کشتی‌ها، هواپیماها و قطارها در ایران پیاده می‌شوند، وزارت کشور با موافقت وزارت امور خارجه و وزارت دارائی آئین‌نامه مخصوصی تدوین و برای اجرا به شهربانی کشور و سازمان‌های مربوط ابلاغ خواهد نمود.

بخشنامه ۱/۳۸۰۱۷ مورخه ۱۳۶۰/۱۲/۱۰ شورای عالی قضائی نیز ضمن تأکید بر مصونیت از تعقیب جزائی مأمورین سیاسی در قلمرو دولت ایران اشاره نموده که چون طبق ماده ۲۱ (بند ۴) قرارداد وین ۱۹۶۱ در مورد روابط دیپلماتیک چون مأمورین سیاسی در کشور خود از تعقیب قضائی معاف نیستند، لذا درخواست تعقیب این افراد در ایران باید به‌ضمیمه مدارک و دلایل جرم به اداره حقوقی دادگستری ارسال تا پس از تماس این اداره با وزارت امور خارجه و انجام مقدمات امر اقدامات مقتضی توسط دادگاه مربوطه انجام پذیرد. (پورهاشمی، ۱۳۸۰: ۳۱۵-۳۱۴) در سال

۱. اصلاحی مصوب ۱۳۵۰/۳/۳۱

۱۳۸۸ یکی از دیپلمات‌های سفارت آرژانتین در تهران که قصد داشت برخلاف کنوانسیون ۱۹۶۱ روابط دیپلماتیک، به جای لوازم شخصی مجاز از تفتیش گمرکی، بخشی از میراث تاریخی و فرهنگی کشورمان را به خارج قاچاق کند، به دلیل آنکه این کالاها برخلاف اظهارنامه اعلامی وی غیرمجاز بوده و از نظر گمرک ایران قاچاق محسوب می‌شود، دستگیر شد. بر اساس کنوانسیون ۱۹۶۱، کالاهای دیپلماتیک از شمول کنترل‌های گمرکی در تمام دنیا مستثنی است. لیکن اداره گمرک حق داشت در صورت مشکوک بودن بر اساس پیش‌بینی‌های قانونی و با هماهنگی مراجع مختلف و با حضور نماینده سفارت آرژانتین محموله را مورد بازرینی و بازدید قرار می‌دهد که پس از بازگشائی، مشخص گردید که محموله بخشی از آثار تاریخی و فرهنگی ایران بوده است. پس از شکایت گمرک از این فرد، دادسرای ناحیه ۲۴ تهران، نماینده وزارت امور خارجه ایران را جهت اخذ توضیحات در شعبه دوم بازپرسی دادسرای قاچاق کالا و ارز به منظور پیگیری مسئله احضار نمود. لیکن در عمل مصونیت دیپلماتیک تاکنون مانع برخورد با این دیپلمات شده است.^۱

برای حل این مشکل بر اساس ماده ۶ قانون مجازات اسلامی با توجه به این نکته که تأکید شده مصونیت از تعقیب جزائی مأمورین سیاسی در خارج از کشور موجب عدم مسئولیت آنان در کشور فرستنده نخواهد شد. این ماده مقرر می‌دارد که «هر جرمی که اتباع بیگانه که در خدمت دولت جمهوری اسلامی ایران هستند و یا مستخدمان دولت به مناسبت شغل و وظیفه خود در خارج از قلمرو حاکمیت جمهوری اسلامی ایران مرتکب می‌شوند و همچنین هر جرمی که مأموران سیاسی و کنسولی و فرهنگی دولت ایران که از مصونیت سیاسی استفاده می‌کنند مرتکب گردند، طبق قوانین جزائی جمهوری اسلامی ایران مجازات می‌شوند».

در حقوق دیپلماتیک در چنین مواردی دو راه برای پیگیری جرم قابل اعمال است: اول، دولت پذیرنده می‌تواند بر اساس ماده ۳۲ کنوانسیون ۱۹۶۱ خواهان لغو مصونیت مأمور دیپلماتیک توسط دولت فرستنده شود؛ و در این صورت، شرایط اعمال صلاحیت برای قضات دولت پذیرنده فراهم می‌شود. دوم، دولت پذیرنده می‌تواند مأمور دیپلماتیک خطاکار را بر اساس ماده ۹ کنوانسیون ۱۹۶۱ «عنصر نامطلوب»^۲ اعلام کرده و با تعیین یک فرصت زمانی خواهان ترک خاک کشور توسط وی شود. بدیهی است پس از آن تاریخ، در صورت عدم خروج مأمور دیپلماتیک خطاکار، وی دیگر فاقد مصونیت نبوده و مقامات پلیسی - قضایی دولت پذیرنده می‌توانند وی را بازداشت و محاکمه نمایند (دنزا^۳، ۱۹۹۸: ۲۸۶-۲۸۷).

1. <https://www.magiran.com/article/1968394>
2. persona non grata
3. Denza

۲. اتباع خارجی مشمول قرارداد استرداد مجرمین خارجی در ایران

در مفهوم حقوقی، استرداد عبارت است از تحویل یک متهم یا فرد مجرم به کشوری که متهم یا مجرم در قلمرو آن کشور مرتکب جرم گردیده یا متهم به ارتکاب آن می‌باشد.^۱ با توجه به بین‌المللی بودن موضوع قانون یعنی استرداد، قانون ایران نیز همانند اکثر قوانین از یک الگوی مشابه تبعیت می‌کند. در ماده ۱ قانون مذکور چنین آمده است: در مواردی که بین دولت ایران و دول خارجه قرارداد استرداد منعقد شده، مانند قرارداد استرداد مجرمین بین ایران و فرانسه در سال ۱۳۴۲، استرداد طبق شرایط مذکور در قرارداد به عمل خواهد آمد (ارفع نیا، ۱۳۶۹: ۲۱۶). در ماده ۳ قانون اخیرالذکر مقرر گردیده که دولت ایران در صورت وجود شرایط زیر و به درخواست دولت تقاضاکننده خارجی افراد غیرایرانی مورد تعقیب را به دولت تقاضاکننده مسترد خواهد کرد. اول، جرم ارتكابی در قلمرو دولت متقاضی انجام شده باشد؛ دوم، جرم ارتكابی در خارج از قلمرو دولت تقاضاکننده توسط اتباع آن دولت انجام شده باشد؛ سوم، جرم ارتكابی در خارج از قلمرو آن کشور و توسط فرد غیرتبعه مضر به مصالح عمومی کشور تقاضاکننده باشد. البته طبق ماده ۸ همین قانون اگر جرم ارتكابی، جرم سیاسی یا جرم نظامی باشد و یا مرتکب در ایران مورد تعقیب واقع و یا محکوم گردیده باشد امکان استرداد مجرم وجود ندارد (ارفع نیا، ۱۳۶۹: ۲۱۸).

تقاضای استرداد به همراه مدارک مربوطه باید از طریق سیاسی یعنی از طریق وزارت امور خارجه به وزارت دادگستری ارسال شود. وزارت اخیر در صورت احراز شرایط پرونده را به دادسرا ارسال و دادستان دستور جلب و بازداشت وی را صادر خواهد کرد. پس از بازداشت دادستان پرونده را به دادگاه عمومی ارسال خواهد کرد. دادگاه اخیر پس از رسیدگی چنانچه تقاضای استرداد را قبول نماید، مراتب از طریق وزارت دادگستری به وزارت امور خارجه اعلام تا به دولت متقاضی اعلام شود. چنانچه ظرف یک ماه از تاریخ اعلام دولت تقاضاکننده اقدامی جهت استرداد شخص مورد تقاضا به عمل نیاورد، نامبرده فوراً آزاد خواهد شد و دیگر استرداد او به جهاتی که قبلاً تقاضا شده قبول نخواهد شد (دل افروز و لطفی، ۱۳۹۷: ۱۱۵-۱۱۴).

بر اساس ضوابط اینترپل^۲ تعقیب مجرمین در سطح بین‌الملل در چارچوب ضوابط تعیین شده با استفاده از صدور اعلان قرمز انجام می‌شود. در اعلان قرمز تصریح می‌شود که اینترپل کشوری که فرد تحت پیگیری در آنجا پیدا می‌شود باید بلافاصله اینترپل کشور درخواست کننده و دبیرخانه کل را مطلع نماید. کشور تقاضاکننده ابتدا فرم مخصوص متهمان تحت پیگیری را تکمیل و آن را برای صدور اعلان قرمز^۳ به دبیرخانه کل ارسال می‌کند. فرم اخیر باید حاوی تمام اطلاعات

۱. در سال ۱۳۳۹ قانون استرداد مجرمین در ایران نیز تصویب شد. این قانون در ۲۶ ماده و یک تبصره به تصویب رسیده که در فصل اول آن شرایط استرداد در فصل دوم ترتیب استرداد معین گردیده است.

2. International Criminal Police Organization (Interpol)

۳. صدور اعلان قرمز به منزله حکم دستگیری موقت است

ضروری بوده و از ارزش حقوقی برخوردار باشد تا به عنوان حکم دستگیری موقت تلقی شود. در مورد تعقیب و ردیابی مجرمین خارجی، چنانچه متهمین یا مجرمین تبعه کشورهای خارجی در کشور متبوع خود یا سایر کشورها مرتکب جرمی شده باشند و این موضوع از طریق اینترپل کشور مربوطه به سایر کشورها اعلام شده باشد، اینترپل کشورها با توجه به مدارکی که از طریق دبیرخانه مرکزی سازمان اینترپل و اینترپل کشور ذی ربط در اختیار آنها قرار می‌گیرد اقدام به ردیابی و جستجو برای شناسایی وی می‌کنند. در جمهوری اسلامی ایران این امر پس از جمع‌آوری مدارک در اداره کل پلیس بین‌الملل به مراجع اجرایی ناجا به خصوص در مبادی ورودی و خروجی کشور منعکس و از طریق این مراجع در خصوص شناسایی و ردیابی متهم یا مجرم مورد نظر اقدام می‌شود. در صورت شناسایی وی، مدارک مربوطه از طریق مجاری سیاسی اخذ و پس از هماهنگی با مقامات قضایی جمهوری اسلامی ایران و با توجه به قوانین کشور متهم، به کشور متبوع مسترد می‌شود.

بر اساس ماده ۲۳ قانون استرداد مجرمین در مواردی که استرداد شخصی مورد قبول قرار گیرد دیگر نمی‌توان وی را به اتهام جرم دیگری که قبل از تاریخ استرداد مرتکب گردیده مورد تعقیب قرار داد با مجازات نمود؛ مگر با جلب رضایت دولت مسترد کننده که چنین امری از مجاری دیپلماتیک باید پیگیری شود. چنین رویه‌ای در پرونده درخواست استرداد یکی از اتباع خارجه در پرونده شماره ۲۳۲ - ۹۵ - ۱۱۴ توسط دولت ترکیه قابل مشاهده است. در سال ۱۳۶۴ این دولت طی فرم قرمز صادره از سوی دبیرخانه مرکزی اینترپل درخواست تعقیب و پیگیری نامبرده فوق را به اتهام شروع به قتل می‌نماید، اینترپل تهران به محض دریافت بخشنامه مراتب را به اداره آگاهی تهران و اداره ... اعلام می‌نماید، نامبرده در سال ۱۳۶۶ توسط آگاهی تهران دستگیر و پرونده امر در بازپرسی شعبه ۴ دادرسی تهران طی شماره ۵۰/۶۶ تحت رسیدگی قرار می‌گیرد مراتب به اینترپل تهران نیز اعلام می‌شود. اینترپل تهران بلافاصله اطلاعات را به اینترپل آنکارا اعلام می‌دارد، اینترپل آنکارا درخواست تعقیب و بازداشت وی را می‌نماید. اینترپل ایران (تهران) به اینترپل اعلام نموده است، درخواست استرداد متهم باید از طریق سیاسی به عمل آید (شیرخانلو، ۱۳۹۲).^۱

۳. اتباع خارجی مرتکب جرائم بین‌المللی در قلمرو ایران و دستگیر شده در کشور دیگر

ماده ۹ قانون مجازات اسلامی به یک اصل مهم در حقوق جزا اشاره دارد که از آن «به اصل صلاحیت جهانی» یاد کرده‌اند. به موجب این اصل، برخی از جرائم بین‌المللی علی‌رغم اینکه در خارج از قلمرو حاکمیت یک دولت اتفاق می‌افتد و متهم و مجنی علیه نیز تبعه آن کشور نیستند،

1. <http://www.lawgostar.com>

در صورتی که متهم در آن کشور یافت شود می‌تواند مورد تعقیب و محاکمه قرار گیرد. برای مثال جرم تروریسم بین‌المللی^۱، تورسیم جنسی کودکان^۲، دزدی دریایی^۳ یا هواپیماربایی. اصل صلاحیت جهانی صرف نظر از مکان وقوع جرم یا تابعیت مجرم امکان رسیدگی به جرم را در کشور محل دستگیری مجرم فراهم می‌آورد (فیلیس^۴، ۲۰۰۶: ۳۷۷).

طبق ماده ۹ فوق‌الذکر «در مورد جرائمی که به موجب قانون خاص یا عهد بین‌المللی مرتکب در هر کشوری که به دست آید، محاکمه می‌شود؛ اگر در ایران دستگیر شد طبق قوانین جمهوری اسلامی ایران محاکمه و مجازات خواهد شد» باید توجه داشت وقتی یک کشور برای رسیدگی از صلاحیت جهانی خود استفاده می‌کند که مطابق اصول صلاحیتی دیگر، صلاحیت رسیدگی نداشته باشد (علی‌آبادی، ۱۳۸۵: ۱۵۲).

برای اعمال این نوع صلاحیت شرایطی از جمله وقوع جرم در خارج از قلمرو کشور، حضور مجرم در کشور محل دستگیری، وجود عهدنامه بین‌المللی مبنی بر جرم بین‌المللی بودن عمل و الحاق دولت به آن، مجرمانه بودن عمل در کشور محل دستگیری و عدم رسیدگی قبلی در قوانین کیفری کشورها پیش‌بینی شده است. حال اگر تبعه خارجی مرتکب جرم هواپیماربایی در قلمرو ایران شده و در کشور دیگری مانند فرانسه دستگیر شود، بر اساس اصل صلاحیت جهانی در کشور اخیر مورد تعقیب و محاکمه قرار خواهد گرفت.

۴. اتباع خارجی مرتکب جرم در کشتی‌های دولتی خارجی واقع در قلمرو دریایی ایران

آب‌های سرزمینی یا ساحلی بخشی از قلمرو هر کشور است. لذا، محاکم جزائی ایران صلاحیت رسیدگی به جرایم ارتكابی اتباع خارجی در کشتی‌های خصوصی خارجی در آب‌های داخلی و حق اعمال حاکمیت کامل پلیس خود را نسبت به کشتی خصوصی خارجی در آب‌های داخلی را دارند. بنابراین، فرار مجرم به داخل کشتی خارجی پناهندگی محسوب نمی‌شود و در نتیجه، مشمول مقررات مربوط به استرداد مجرمان نمی‌گردد. البته رسیدگی به تخلفات انضباطی در صلاحیت کشور صاحب پرچم کشتی است. کشتی‌های صنعتی و بازرگانی دولتی در حکم کشتی‌های خصوصی هستند. بر اساس بند ۵ ماده ۱۹ قرارداد ژنو (۱۹۵۸) در صورت وقوع جرم پیش از اینکه کشتی خارجی به آب‌های ساحلی برسد، دولت صلاحیت رسیدگی به جرم را ندارد.

1. international terrorism

2. child sex tourism

۳. مطابق مواد ۱۴ و ۲۲ کنوانسیون ژنو ۱۹۵۸ چنانچه دزدی دریایی در دریای آزاد اتفاق افتد هر کشوری که متهم در قلمرو وی یافت شود، می‌تواند صلاحیت کیفری خود را بر او اعمال نماید.

4. Phillipe

در مورد ارتکاب جرائم توسط اتباع خارجی در کشتی‌های جنگی واقع در قلمرو ایران، بر اساس مقررات حقوق بین‌الملل، کشور ایران حق رسیدگی به جرائم ارتكابی در کشتی را ندارد. در خصوص کشتی‌های دولتی خارجی در حال عبور از دریای ساحلی ایران چنانچه بر اساس ماده ۳۰ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریایا اقدام کنیم. دولت ساحلی هیچ‌گونه صلاحیتی ندارد و در صورت عدم رعایت قوانین دولت ساحلی توسط کشتی خارجی، مقامات محلی حق درخواست خروج آنها از دریای ساحلی را دارند. لیکن در مواردی که مجرم و مجنی علیه جزو کارکنان کشتی نباشند که در این صورت، کشور ساحلی حق رسیدگی دارد و ناخدای کشتی باید مجرم را به مقامات محلی تسلیم نماید. همچنین اگر جرم ارتكابی اتباع خارجی در خارج از کشتی صورت گرفته و مربوط به خدمات عمومی کشتی نباشد، دادگاه‌های ایران صلاحیت رسیدگی دارند. لیکن دولت ایران علی‌رغم امضاء کنوانسیون ۱۹۸۲ از تصویب آن خودداری نموده است و نمی‌توان مقررات اخیر را الزامی دانست.

بر اساس ماده ۸ قانون «تعیین حدود آب‌های ساحلی و منطقه و نظارت دولت بر دریایا» مصوب ۲۴ تیرماه ۱۳۱۳: رسیدگی و تعقیب جنحه و جنایاتی که در کشتی‌های جنگی خارجی واقع می‌شود از صلاحیت مقامات ایرانی خارج است. علاوه بر این، حکم اعدام اشخاصی که به‌وسیله مقامات خارجی صادر شده باشد، نمی‌تواند در آب‌های ساحلی و منطقه نظارت دریایی ایران به مورد اجرا گذاشته شود.

در مورد کشتی‌های دولتی غیرجنگی که به امور گمرکی، بهداشتی، نظامی و پستی اشتغال دارند، بر اساس قرارداد بروکسل (۱۹۲۶)، کشور صاحب پرچم کشتی، صلاحیت انحصاری برای رسیدگی به دعاوی ناشی از تصادم (حوادث دریایی)، معاونت، نجات کشتی، خسارات مشترک، جبران خسارات و ملزومات قراردادها را دارد. این کشتی‌ها از مصونیت جزائی کشتی‌های جنگی برخوردار نیستند و تنها از توقیف و ضبط توسط دولت ساحلی در امان هستند (ضیایی بیگدلی، ۱۳۸۵: ۳۲۰).

در خصوص صلاحیت محاکم حقوقی کیفری داخلی نسبت به جرائم ارتكابی در دریای ساحلی، باید گفت: ماده ۱۹ قرارداد ژنو (۱۹۵۸) و نیز مواد ۲۱ و ۲۷ قرارداد حقوق دریایا (۱۹۸۲)، صلاحیت رسیدگی به جرائم ارتكابی در کشتی خارجی در حال عبور از دریای ساحلی را به دولت صاحب پرچم داده است.

اما این اصل کلی در مواردی با استثنائاتی روبه‌رو شده است. این موارد در بند یک ماده ۱۹ قرارداد ۱۹۸۵ ژنو بیان گردیده است:

- ۱) هنگامی که نتایج و آثار جرم در کشور ساحلی تأثیر بگذارد.
- ۲) هنگامی که جرم آرامش عمومی کشور ساحلی یا نظم دریایی سرزمینی را مختل نماید.

۳) هنگامی که ناخدای کشتی یا کنسول دولت صاحب پرچم کشتی از مقامات کشور ساحلی درخواست کمک نماید.

۴) هنگامی که برای ممانعت از معامله غیرمجاز مواد مخدر اقداماتی لازم باشد. بر اساس بند ۱ ماده ۱۹ قرارداد مزبور توقف و بازرسی کشتی و بازجویی سرنشینان و توقیف هر یک از آنها در صورتی که مبدأ حرکت کشتی آب‌های داخلی بوده باشد، به استناد قوانین سرزمینی جایز است. نکته قابل ذکر در این خصوص آن است که با توجه به اصل آزادی کشتیرانی، کمیسیون حقوق بین‌الملل از دولت‌ها خواسته است، اقدام دولت ساحلی برای توقیف افرادی که هنگام عبور کشتی از دریای ساحلی در آن کشتی هستند، مستند به علت موجه و محکمی باشد. بنابراین، متوقف نمودن کشتی برای توقیف شخص مرتکب جرم کم‌اهمیت، موجه نیست.

در همین راستا ماده ۱۰ قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان مصوب ۱۳۷۲ مقرر داشته است: «صلاحیت کیفری، تعقیب، رسیدگی و مجازات جرائم ارتكابی در کشتی‌های در حال عبور از دریای سرزمینی در موارد زیر در صلاحیت مراجع قضایی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. الف) چنانچه اثرات و عواقب جرم متوجه جمهوری اسلامی ایران گردد؛ ب) چنانچه جرم ارتكابی محل صلح و نظم و آرامش داخلی و یا نظم عمومی دریای سرزمینی باشد؛ ج) چنانچه فرمانده کشتی یا نماینده دیپلماتیک یا کنسولی دولت صاحب پرچم کشتی تقاضای کمک و رسیدگی نماید؛ د) چنانچه رسیدگی و تعقیب برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و روان‌گردان ضروری باشد» (شریعت باقری و الماسی، ۱۳۹۸: ۵۹-۵۸).

۵. اتباع خارجی مرتکب جرم در هواپیمای خارجی واقع در قلمرو هوایی ایران

برخی مواقع در قلمرو هوایی صلاحیت سرزمینی یک کشور جرمی ارتكاب می‌یابد که ممکن است عامل یا عنصر خارجی در آن دخیل باشد، در این حالت در مورد کشور صالح به رسیدگی، اختلافی به وجود می‌آید و بحث صلاحیت کشورها در رسیدگی به جرم ارتكابی مطرح می‌گردد و ممکن است کشورهای مختلفی به استناد اصول مختلف بین‌المللی همچون اصل صلاحیت سرزمینی یا شخصی و یا جهانی؛ خود را صالح به رسیدگی بدانند. (فروغی و محمدی کراچی، ۱۳۹۶: ۲۴۹) بر اساس اصل «صلاحیت سرزمینی»، دولتی که هواپیما در قلمرو آن پرواز می‌کند در مورد جرائم ارتكابی در آن هواپیما صلاحیت دارد. لیکن بر اساس ماده ۳ کنوانسیون ۱۹۶۳ توکیو، صلاحیت رسیدگی به جرائم داخلی هواپیمای خارجی در حال پرواز بر فراز قلمرو هوایی کشور دیگر با کشوری است که هواپیما در آنجا به ثبت رسیده است. در این مورد بر اساس اصل «صلاحیت سرزمینی شناور» کشور صاحب پرچم صلاحیت دارد به جرائم ارتكابی داخل در هواپیما و کشتی تحت پرچم خود رسیدگی کند؛ این صلاحیت به این دلیل است که کشتی و هواپیما جزو

قلمرو کشور صاحب پرچم محسوب می‌گردند (شریعت باقری و الماسی، ۱۳۹۸: ۶۵-۶۴) در این مورد کشورها با تصویب قوانین خاص اعمال صلاحیت می‌کنند. در خصوص هواپیمای نظامی خارجی، ماده ۳۲ قرارداد ۱۹۲۹ هواپیماهای نظامی را که اجازه پرواز بر فراز خاک کشوری دیگر و فرود داشته، در حکم کشتی‌های جنگی خارجی دانسته است. (صفدری، ۱۳۴۱: ۳۵۷) قانون‌گذار ایرانی حکم هواپیماهای جنگی خارجی را از سایر هواپیماهای خارجی جدا می‌نماید. بر اساس ماده ۲ قانون هواپیمای کشوری (۱۳۲۸)، این قانون مربوط به هواپیماهای کشوری است و شامل هواپیماهای نظامی نمی‌گردد. از این نظر، می‌توان نتیجه گرفت که هرگاه در هواپیماهای جنگی خارجی، که وارد قلمرو هوایی ایران شود، جرمی اتفاق افتد، رسیدگی به این جرم با کشور صاحب پرچم یعنی دولت متبوع هواپیما است.

بحث و نتیجه گیری

حضور بی‌رویه اتباع بیگانه در ایران تبعات منفی متعددی برای کشورمان داشته است. یکی از این تبعات بالا رفتن آمار جرایم توسط بعضی از آنها در قلمرو ایران است. اتباع بیگانه در ایران که بدون پروانه اقامت مجاز تحت هر عنوانی در ایران حضور داشته باشند، در صورت ارتکاب جرائم در قلمرو ایران علاوه بر مجازات جرم ارتكابی برای ورود غیرمجاز به قلمرو ایران نیز قابل تعقیب کیفری هستند. این افراد در مورد بعضی دعاوی حقوقی که مؤثر در امر جزائی باشد نیز وضعیت متفاوتی از اتباع ایرانی پیدا می‌کنند. بر اساس اصل مندرج در ماده ۳ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ قوانین جزایی درباره کلیه تمام کسانی که در قلمرو حاکمیت زمینی، دریایی و هوایی جمهوری اسلامی ایران مرتکب جرم می‌شوند اعمال می‌شود...» این ماده نشان می‌دهد که دادگاه‌های ایران اعم از اینکه ارتکاب جرم به‌توسط یکی از اتباع آن کشور و یا از اتباع کشورهای دیگر واقع شده باشد، صلاحیت رسیدگی یکسانی دارند و برخلاف دعاوی حقوقی رویه‌های متفاوتی پیش‌بینی نشده است. لیکن دادگاه‌های ایران در عمل در اجرای اصل صلاحیت سرزمینی در مورد اتباع خارجی حاضر در ایران در بعضی موارد با چالش‌ها یا استثنائاتی روبه‌رو می‌شوند. این استثنائات ناشی از رویه هماهنگ جهانی است که مواردی را خارج از صلاحیت سرزمینی می‌داند و دولت ایران نیز خود را متعهد به اجرای آنها می‌داند. لذا دولت ایران در مواردی مانند مصونیت دیپلماتیک روسا و مأمورین سیاسی کشورهای خارجی مرتکب جرم در قلمرو ایران، پذیرش استرداد مجرم خارجی طبق قانون استرداد مجرمین، اعمال اصل صلاحیت جهانی توسط سایر کشورها در مورد جرائم انجام‌شده در قلمرو ایران و وقوع جرم در کشتی‌ها، هواپیماهای دولتی و نظامی کشورهای خارجی واقع در قلمرو سرزمینی و هوایی دولت ایران، این استثنائات را مورد تأکید قرار داده است. در خاتمه به نظر می‌رسد دولت ایران برای پیشگیری و مبارزه با جرایم بیگانگان در ایران بهتر است در وهله اول تدابیر اصلی را در جلوگیری از ورود غیرمجاز اتباع بیگانه به ایران به‌عمل آورد.

تشکر و قدردانی

نگارنده از عزیزانی که در فرآیند انتشار این پژوهش نهایت همکاری را داشتند، کمال امتنان را دارد.

منابع

- اردبیلی، محمدعلی. (۱۳۷۸). حقوق جزای عمومی. جلد دوم. چاپ دوم. میزان.
- ارفع نیا، بهشید. (۱۳۶۹). حقوق بین الملل خصوصی. جلد اول. چاپ دوم. آگاه.
- ارفع نیا، بهشید. (۱۳۶۹). حقوق بین الملل خصوصی. جلد دوم. چاپ اول. آگاه.
- الماسی نجاد، علی. (۱۳۸۸). حقوق بین الملل خصوصی. چاپ هشتم. میزان.
- پورهاشمی، سید عباس. (۱۳۸۰). مجموعه قوانین و مقررات حقوق بین الملل. چاپ اول. مجد.
- دلافروز، مصطفی؛ لطفی، فروزان. (۱۳۹۷). استرداد مجرمین در نظام های حقوقی ایران و کانادا و حقوق بین الملل. قانون یار، ۲(۸)، ۱۳۴-۱۰۹.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=463239>

- دوندیو، دو وابر. (۱۳۶۸). حقوق جزایی و قانون گذاری جزایی. دانشگاه تربیت مدرس.
- زراعت، عباس. (۱۳۸۳). قانون مجازات اسلامی در نظم حقوقی کنونی. چاپ اول. ققنوس.
- سلجوقی، محمود. (۱۳۸۵). حقوق بین الملل خصوصی. جلد دوم. میزان.
- شاکری، ابوالحسن؛ خان احمدی، حسن. (۱۳۹۵). بررسی صلاحیت دادگاه های ایران نسبت به جرائم تبعه غیر ایرانی علیه ایرانی در خارج از ایران (صلاحیت شخصی منفعل در حقوق ایران). پژوهش حقوق کیفری، ۵(۱۶)، ۹۳-۷۰.

https://jclr.atu.ac.ir/article_6755.html

- شریعت باقری، محمدجواد. (۱۳۹۶). حقوق بین الملل خصوصی. چاپ دوم. میزان.
- شریعت باقری، محمدجواد؛ الماسی، یوسف (۱۳۹۸). صلاحیت قانونی و قضایی رسیدگی به جرائم ارتکابی در هواپیما؛ حقوق ایران و معاهدات بین المللی. تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین الملل، ۱۲(۴۵)، ۷۳-۵۳.

http://alr.iauctb.ac.ir/article_666988.html

- شیرخانلو، حبیب الله. (۱۳۹۲). آئین استرداد مجرمین بین دولت جمهوری اسلامی ایران و سایر کشورهای جهان.

<http://www.lawgostar.com>

- فروغی، فضل الله؛ محمدی کراچی، بابک. (۱۳۹۶). صلاحیت رسیدگی به جرائم داخل هواپیمای در حالت پرواز در حقوق جزای ایران و بین الملل. مطالعات حقوق کیفری و جرم شناسی، ۴(۲)، ۲۷۴-۲۴۹.

https://jqclcs.ut.ac.ir/article_65296.html

- صفدری، محمد. (۱۳۴۱). حقوق بین الملل عمومی. جلد سوم. دانشگاه تهران.
- ضیایی بیگدلی، محمدرضا. (۱۳۸۵). حقوق بین الملل عمومی. گنج دانش.
- نصیری، محمد. (۱۳۷۸). حقوق بین الملل خصوصی. چاپ ششم. آگاه.
- ولیدی، محمد صالح. (۱۳۷۵). حقوق جزای عمومی. جلد چهارم. چاپ دوم. دفتر نشر داد.

منابع رسمی

- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
- قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲
- قانون راجع به ورود و اقامت اتباع خارجه در ایران مصوب ۱۹ اردیبهشت ۱۳۱۰

- قانون اصلاحی ۱۴ مهر ۱۳۶۷ مجلس شورای اسلامی بر قانون راجع به ورود و اقامت اتباع خارجه در ایران

- قانون آئین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸

- قانون اقدامات تأمینی ۱۳۳۹/۲/۱۲

- Denza, E. (1998). *Diplomatic Law*. Oxford University press.
- Philippe, X. (2006). The principles of universal jurisdiction and complementarity: how do the two principles intermesh?. *International review of the Red Cross*, 88(862), 375-398.
[doi:10.1017/S1816383106000580](https://doi.org/10.1017/S1816383106000580)